

# Jonas Olofsson: Svensk yrkesutbildning Vägval i internationell belysning

SNS Förlag, Stockholm, 2005

I boken *Svensk yrkesutbildning. Vägval i internationell belysning* argumenterar ekonomhistorikern Jonas Olofsson kraftfullt för betydelsen av en förstärkt yrkesutbildning inom det svenska skolsystemet. Enligt Olofsson har en sådan betydelse inte bara för ekonomisk tillväxt utan också för hur inkomster fördelas. Den höga arbetslösheten bland unga, den utdragna etableringsfasen för ungdomar på arbetsmarknaden är problem där en relevant yrkesutbildning kan förbättra situationen för många unga eftersom det samtidigt finns en brist på arbetskraft med kvalificerad yrkesutbildning, menar Olofsson. Eftersom vi står inför en reformering av gymnasieskolan, är det idag särskilt värdefullt att få en tillbakablick på yrkesutbildningens historia och att jämföra den med hur den utvecklats i andra länder. Det är i det sammanhanget också viktigt att få så mycket empiriskt underlag som möjligt om vilken betydelse en yrkesinriktad gymnasieutbildning har för unga vuxna för att klara sig på arbetsmarknaden och för att kunna försörja sig.

Boken beskriver yrkesutbildningen framväxt under 1900-talet. Det Olofsson särskilt intresserat sig för är arbetsgivarnas och fackförningarnas inflytande på yrkesutbildningens utformning. Flera frågor diskuteras: Hur ska innehållet i utbildningen se ut? Hur ska det förnyas så att den passar arbetsmarknadens förändrade krav? Hur ska kostnaderna fördelas? Den svenska yrkesutbildningen och dess värde på arbetsmarknaden jämförs också med den tyska, som i flera avseenden anses som den bästa i

världen, samt med yrkesutbildningen i England och USA, som är nästan helt informell och sker på arbetsplatserna. Med hjälp av ett omfattande empiriskt material har Olofsson också studerat ungdomar med och utan en yrkesinriktad gymnasieutbildning och hur de klarat av att försörja sig i unga år.

Vad menas då med yrkesutbildning? I den internationella litteraturen avser man med Vocational and Technical Education vanligen kunskaper och färdigheter som efterfrågas på arbetsmarknaden, vilket är en mycket bred definition. Det är denna som Olofsson använder sig av i boken.

Eftersom avnämarna för yrkesutbildning främst är näringslivet har det varit naturligt att tänka att de också ska finansiera den. Problemet är att få en rättvis fördelning av kostnaderna mellan företagen. Att ge en person en yrkesutbildning på ett företag är en kostnad. Det kan vara en mycket lönsam investering, men om vederbörande person efter utbildningen får ett bättre betalt jobb på ett konkurrerande företag är det bortkastade pengar. Därför brukar arbetsgivare inte vara så pigga på att ge annat än specifik yrkesutbildning för att klara avgränsade arbetsuppgifter med direkt anknytning till de aktuella arbetsuppgifterna. Arbetstagarna har också ett intresse för att få en yrkesutbildning. De kan då få högre lön och mer kvalificerade arbetsuppgifter. Också staten har ett intresse av att få till stånd en yrkesutbildning. En kvalificerad arbetskraft är en viktig förutsättning för ekonomisk utveckling enligt humankapitalteorin. Välutbildade personer har också lättare för

att ställa om till nya arbetsuppgifter, något som kan reducera statens kostnader för arbetslöshet.

Det är i ett samspel mellan dessa intressen som yrkesutbildningen växt fram. Näringslivet företrädd av arbetsgivarorganisationer, yrkes eleverna företrädda av fackförbunden och staten av politiker och statstjänstemän. Det diskussionen mellan dessa behandlat är huvudsakligen yrkesutbildningens innehåll, organisation och hur kostnaderna ska fördelas. I diskussionen om innehållet har utbildningens attraktivitet varit i fokus många gånger. Hur ska man åstadkomma en utbildning som rekryterar inte bara praktiskt inriktade elever utan även elever som kan vilja fortsätta att bygga på sin yrkesutbildning och som uppfyller arbetsmarknadens behov? När det gäller organisationen av utbildningen har frågan varit i vilken utsträckning som utbildningen ska förläggas till arbetsplats och i vilken utsträckning den ska äga rum i skola. Ska den förläggas till vanlig arbetstid eller till kvällar och helger? Hur kostnaderna ska fördelas har varit en stor stötesten. Dels har arbetsgivare och fackförbund inte kunnat enas, dels har arbetsgivarna sinsemellan inte kunnat enas. Det var först när staten gick in som en omfattande yrkesutbildning kom till stånd.

I denna ingående yrkesutbildningshistoria finns många roliga och oväntade detaljer. Ett sådant exempel är att det ursprungligen var en folktopartistisk motion som långt senare kom att genomföras av en socialdemokratisk regering. Denna motion lades fram 1938. Författarna skrev att det var orimligt att man satsade så pass lite på yrkesutbildning när den i själva verket hade mycket större betydelse för det stora flertalet än läroverksutbildningen. Enbart sju procent av ungdomar i åldrarna 14–20

år hade någon form av yrkesutbildning. Utbildningens innehåll var också begränsad. Kurserna var på deltid och de var korta. Vad som förespråkades i motionen var en bredare och mer omfattande yrkesutbildning. En sådan skulle medföra större möjligheter till omställning av arbetsuppgifter och den skulle ge ett bättre skydd mot arbetslöshet. Dessutom användes befolkningsfrågan som argument. För att kompensera en ogynnsam åldersstruktur var det viktigt att arbetskraften blev mer effektiv. (Känns resonemangen igen?) Finansieringen av yrkesutbildningen skulle delvis ske av eleverna själva genom att de skulle få lärlingslöner och det antydde att man kunde tänka sig en lärlingslag. Den skolförlagda delen kunde dock bara genomföras med hjälp av statliga medel ansåg motionärerna. Motionen avslogs av den socialdemokratiska regeringen med motiveringen att allmänbildande undervisning inte borde ingå i yrkesutbildning. Den skulle i stället knytas till "den dagliga erfarenheten" det vill säga lätt avgränsade färdigheter som betraktades som tämligen oföränderliga.

Ett annat oväntat inslag är att det var två högermän som i slutet av 1960-talet i en motion föreslog att man skulle kunna komplettera den tvååriga yrkesutbildningen i den kommande gymnasieskolan med ett "collegeår" för att på så vis ge behörighet till högskolestudier. Syftet var att öka yrkesutbildningens attraktionskraft. Motionärerna kunde dock snart konstatera att det endast var socialdemokraten Stellan Arvidsson som uppskattade motionen skriver Olofsson.

I det avsnitt i boken där Olofsson jämför den svenska yrkesutbildningsmodellen med den tyska och den amerikanska refereras flera olika studier som visar på fördelar för ungdomar att etablera sig på arbetsmark-

naden med det tyska och även det svenska systemet framför det engelska och amerikanska. Olofsson nämner dock att även det tyska systemet blivit ifrågasatt på senare tid. Tjänstesektorns tillväxt och industri-sektorns relativa tillbakagång har bidragit till detta. Likaså den stagnerande tyska ekonomin med stigande arbetslöshet.

I det tredje avsnittet studeras med ett mycket gediget statistiskt underlag, hur ungdomar med olika utbildningsbakgrund lyckats med att få arbete och att försörja sig. Olofsson delar upp ungdomar efter om de har en gymnasieutbildning eller inte och om de har en yrkesförberedande gymnasieutbildning eller en studieförberedande, vilket gör undersökningen betydligt intressantare än många andra undersökningar som begränsar sig till jämförelser mellan ungdomar med och utan gymnasieutbildning. Ungdomar med en yrkesinriktad gymnasieutbildning har liknande förutsättningar vad gäller hembakgrund och grundskolebetyg som ungdomar utan gymnasieutbildning har, medan ungdomar med en studieinriktad gymnasieutbildning vanligen har betydligt mer resurser hemifrån. Därefter undersöks i vilken utsträckning ungdomar med en av dessa tre utbildningar är över- eller under-representerade bland förvärvsarbetande, bland ungdomar med inkomster över och under en viss inkomstnivå, bland socialbidragstagare samt ett antal andra grupper som kan tjäna som indikatorer på deras sysselsättning och inkomster. Ungdomarnas allmänna förutsättningar som föräldrars utbildning och inkomster samt ungdomarnas grundskolebetyg studeras också.

Olofsson visar att både ungdomar utan gymnasieutbildning och ungdomar med en yrkesförberedande gymnasieutbildning i hög grad kommer från hem utan studietraditioner och de har låga betyg från

grundskolan. Men de med en yrkesinriktad gymnasieutbildning klarar de sig betydligt bättre än ungdomar utan gymnasieutbildning i att få arbete och försörja sig. Även jämfört med ungdomar med en studieförberedande gymnasieutbildning tycks de haft mindre problem att etablera sig på arbetsmarknaden. De yrkesutbildade ungdomarna är underrepresenterade bland unga bidragstagare och överrepresenterade bland ungdomar med hyggliga inkomster. Det gäller inte minst för ungdomar, det vill säga i huvudsak unga män, med en utbildning från traditionellt manliga utbildningar som el- och fordonsprogrammet.

Trots att mycket talar för att yrkesutbildningen i gymnasieskolan varit framgångsrik gör Olofsson bedömningen att yrkesutbildningen är på tillbakagång inom gymnasieskolan. Traditionella skolämnen som svenska, engelska och matematik betonas alltmer. Alla gymnasieutbildningar ska kunna leda vidare till högre utbildning i syfte att ungdomar inte ska läsas till vissa bestämda arbetsuppgifter utan kunna anpassa sig till förändringar i arbetslivet. Nackdelarna med att det teoretiska betonas alltmer är dock att allt fler ungdomar blir utan en gymnasieutbildning. Yrkesinslag i en gymnasieutbildning motiverar ungdomar från hem utan studietraditioner till att studera efter grundskolan, men även till att lära sig matematik och andra skolämnen. Inläringen underlättas här av att dessa ämnen integreras i ett meningsfullt sammanhang. För ungdomar med invandrarbakgrund kan de teoretiska kraven i gymnasieskolan bli övermäktiga, inte minst kraven i svenska och engelska, medan en yrkesutbildning kan öka deras möjligheter på arbetsmarknaden högst väsentligt. En annan nackdel med att betona det teoretiska innehållet alltmer som Olofsson nämner är

att de yrkesinriktade programmen riskerar att reduceras till en allmän gymnasieutbildning för svagpresterande istället för en yrkesinriktad utbildning med en mer direkt anknytning till arbetslivet.

För alla som intresserar sig för utbildningsfrågor är Olofssons bok av stort intresse. Olofsson sätter in yrkesutbildningen i sitt historiska och samhällsekonomiska sammanhang. Den kommer också i en tid då den behövs som mest. Akademisk utbildning har dragit åt sig enorma resurser under senare år, vilket medfört att andelen som går på högskola närmar sig hälften av en årskull. Men är denna satsning samhällsekonomiskt försvarbar? Samhället behöver inte bara akademiker utan också hantverkare och

allehanda yrkeskunniga personer. Att yrkesutbildningens utformning alltid kommer att vara viktig både för landets ekonomiska utveckling och för ungdomars möjligheter på arbetsmarknaden förstår man av Olofssons gedigna genomgång av yrkesutbildningens framväxt och dess betydelse för ungdomars etablering på arbetsmarknaden. I en fortsatt och kommande diskussion om gymnasieutbildningens utformning kommer det att finnas all anledning till att gå till Jonas Olofssons bok, för få en historisk tillbakablick för att förstå hur svårt det är att utforma och driva fram en aktuell och "lagom" yrkesspecifik utbildning så att den både blir attraktiv för ungdomar och arbetsgivare.

Docent **Åsa Murray**  
Lärarhögskolan Stockholm